SPASOVO U HRVATSKOJ TRADICIJSKOJ BAŠTINI

Marko Dragić, Split

Filozofski fakultet u Splitu
e-mail: mdragic@ffst.hr

UDK: 232.97
398.332
rad
Primljeno .

Sažetak

Uzašašće je kršćanski blagdan koji se slavi četrdesetog dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a sjećanje je na Kristov uzlazak u nebo. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Uzašašće u hrvatskoj kulturnoj baštini karakteriziraju spasovski ophodi, zvani križari i križarice, koji se prvi put spominju početkom 17. stoljeća u Bakru. Procesije su počinjale u ranu zoru sa svrhom blagoslova polja, održavale su se ponedjeljkom, utorkom i srijedom uoči Uzašašća, te su se ti dani zvali Križevi dani. Procesije su godine 1952. komunističke vlasti zabranile.

Narod taj blagdan smatra i pastirskom svetkovinom, te ga karakteriziraju pastirske svečanosti, obredi i običaji. Slavonska mladež taj je blagdan nekoć proslavljala veseljem i plesovima.

Bez obzira što je Uzašašće iznimno važan blagdan u kršćanstvu i što su nekoć uz njega bili vezani bogati i raznovrsni običaji kojima su ga Hrvati slavili, ti običaji nisu pobudili značajnu pozornost etnologa, antropologa i filologa. Stoga autor u ovom radu ponajviše koristi suvremene izvorne terenske zapise.

Ključne riječi: *Isus Krist, apostoli, čudesa, uzašašće, narodni obredi, ophodi i običaji, usmene lirske obredne pjesme.*

Uvod

Uzašašće je blagdan koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a obilježava Kristov uzlazak u nebo. O Isusovom Uzašašću govore izvještaji Mateja, Marka i Luke. Blagdan se slavio u ranim stoljećima kršćanstva. U zapadnim katoličkim zemljama, kao i na Istoku, primjerice, u Jeruzalemu i Antiohiji, održavane su velike crkvene procesije uoči blagdana ili na sam blagdan. Uzašašće se naziva *drugim Uskrsom*, a najprije se slavilo zajedno s Duhovima, pedeset dana nakon Uskrsa. Od 4. st. slavi se četrdeset dana

nakon Uskrsa. Augustin u svome *Govoru 159* dvadesetih godina 5. st. istaknuo je da se Uzašašće slavi po cijeloj kugli zemaljskoj. U nekim krajevima Europe, primjerice u Njemačkoj, slavi se kao Dan muževa (Očev dan).

Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Taj blagdan narod u Slavoniji naziva *Spasovo, Spasovdan, Križevo.* Pri tome treba znati da se u nekim krajevima, primjerice u Badljevini kod Pakraca, blagdan Uzvišenja svetoga Križa (14. rujna) naziva Križevo. U Badljevini se krajem kolovoza obilježavalo Ivanje, a sredinom rujna Križevo. Ti su se dani obilježavali jer je crkva posvećena svetom Ivanu Krstitelju, ali se slavi i kao crkva Uzvišenja svetog Križa. Prvo su proštenje ili kram, prema iskazu seljana, više obilježavali 'pemci', a drugi 'pauri'. (Novopridošlo stanovništvo krajem 19. stoljeća bilo je pretežno češke nacionalnosti i njih su starosjedioci, prema njemačkom nazivu za Češku-Böhmen, nazivali Pemci. Tijekom vremena naziv 'Pemci' postao je sinonim za novopridošlice. Na području Badljevine također se koristio i naziv 'paur', koja također svoje korijenje vuče iz njemačke riječi Bauer (seljak). Ta riječ je bila upotrebljavana za seljake s prostora civilne Slavonije, čime se htjelo ukazati na njihovu različitost od graničara na prostoru Vojne granice koja se prostirala uzduž Save. Bilo je mnogih koji su poistovjećivali riječ 'paur' sa Šokcem.) Danas svi obilježavaju oba blagdana, ali je Križevo ipak središnji seoski blagdan. Toga dana je veliki kram, odnosno kirvaj. Mnoge su obitelji pozivale u goste svoju rodbinu iz susjednih sela. Oni su još kolima u dopodnevnim satima dolazili svojoj rodbini kakao bi mogli stići na poldanju misu. Tog je dana misu služilo nekoliko svećenika. Oko crkve bili su licitari, 'rođe' sa svojim sitnicama i poneki sladoledar. To su bila mjesta oko kojih su se najviše motala djeca očekujući da im netko nešto kupi. Za to vrijeme domaćice su spremale ručak. Obično bi se već dan ranije ispekla pečenica i ona je uz juhu, sarmu i kolače trebala biti glavnim jelom svečanog ručka. Od kolača su se najčešće pekle štrudle od sira i jabuka. U kasnijim poslijepodnevnim satima počinjale su zabave. Na njima su uglavnom sudjelovali mladi koji su tog dana bili oslobođeni poslova oko zbrinjavanja stoke pa bi samo navečer zbog večere nakratko navratili kući. Na zabavi su se tada okupljali mnogi mladići iz okolnih sela i zato je kirvaj na Križevo svima dugo ostajao u pamćenju.[1]

1 Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. g. u Badljevini kod Pakraca, a kazali su joj njezina baka: Emilija Kop (djev. Magdić, rođ. 1936. g.). Otac je kazivačice Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su

U Dalmatinskoj zagori pučki je naziv *Križi* ili *Spasovo.* Isti naziv rabio je u Bosni Matija Divković 1616. godine (tako se Uzašašće nazivalo i u dijelovima Slovenije). U jadranskom području poznat je naziv *Sensa, Sensovo.*[2] Na Murteru je pučki naziv *Dan velikog križa* i *Spasovo.* U Subotičkoj biskupiji cijela nedjelja pred Spasovo zove se *Križevačka nedjelja*, a tri dana uoči blagdana zovu se *Prosni dani.*

Uzašašće u hrvatskoj kulturnoj baštini karakteriziraju spasovski ophodi, zvani *križari* i *križarice*, koji se prvi put spominju početkom 17. stoljeća u Bakru. O hrvatskim crkvenim običajima svjedoči fra Đuro Rapaić 1762. godine u djelu *Svakome pomalo iliti predike nediljne* u kojemu piše da su se procesije održavale ponedjeljkom, utorkom i srijedom uoči Uzašašća, te su se ti dani zvali *Križevi dani.* [3]

Procesije su počinjale u ranu zoru sa svrhom blagoslova polja. U Boko-kotorskom zaljevu Hrvati su blagoslivljali polja, vrtove, šume i more. U metkovskom mjestu Dragoviji, uvečer pred Spasovo, služile su se svete mise protiv vukova, te se taj dan zvao *Vučindan.*

Narod taj blagdan smatra i pastirskom svetkovinom, te ga karakteriziraju pastirske svečanosti, obredi i običaji. Slavonska mladež taj je blagdan nekoć proslavljala veseljem i plesovima.

Bez obzira što je Uzašašće iznimno važan blagdan u kršćanstvu i što su nekoć uz njega bili vezani bogati i raznovrsni običaji kojima su ga Hrvati slavili, ti običaji nisu pobudili značajnu pozornost etnologa, antropologa i filologa. Stoga će se u ovom radu ponajviše koristiti suvremeni izvorni terenski zapisi.[4]

njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rođ. 1934. g.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rođ. 1935. g.). Rkp. FF, Split, 2007., sv. 46, str. 13. (E str. 141).

2 Prema *lat. ascensio* – uzašašće.

3 Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja,* III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 63-70.

4 Rkp. FF, Split (Rukopisne zbirke Katedre za hrvatsku usmenu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu). Rkp. FF Mostar (Rukopisne zbirke Katedre za hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru). Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradi više od tisuću seminarskih radova i, do sada, 142 diplomska rada iz hrvatske usmene književnosti (oznaka D - znači diplomski rad, Z znači završni rad, S označava seminarski rad, a oznaka E znači da je rukopis u elektroničkom obliku. Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.).

1. Isusovo uskrsnuće

Prvoga dana u tjednu, u praskozorje, Marija Magdalena, Marija Ivanova i Marija Jakovljeva[5] došle su na grob s miomirisima. Kamen je bio otkotrljan od groba, a u grobu ne nađoše Kristovo tijelo. Dok su stajale zbunjene, dva čovjeka u blistavoj odjeći stadoše do njih. Uplašene obore lica k zemlji, (*5) a oni će im: "Što tražite Živoga među mrtvima? (6) Nije ovdje, nego uskrsnu! Sjetite se kako vam je govorio dok je još bio u Galileji: (7) 'Treba Sin Čovječji biti predan u ruke grješnika, i raspet, i treći dan ustati.'" Sjetiše se one riječi njegovih, vratiše se s groba, te javiše sve to jedanaestorici i svima drugima.* Međutim, apostoli im ne povjerovaše. *(12) A Petar usta i potrča na grob. Sagnuvši se, opazi samo povoje. I vrati se kući čudeći se tome što se zbilo* (Mt 28,1-10; Mk 16,1-8; Iv 20,1-10).

2. Isusovo javljanje nakon uskrsnuća

Nakon svoga Uskrsnuća Isus Krist se, u raznim prigodama sve do uzašašća na nebo, četrdeset dana javljao apostolima i učenicima.

2.1. *Isusovo javljanje Mariji Magdaleni*

Nakon što je Marija Magdalena[6] obavijestila apostole Petra i Ivana da je Kristov grob prazan, vratila se grobu, stala nad njim i plačući se sagnula prema grobu i opazila dva anđela, jednoga povrh mjesta gdje je bila Isusova glava, a drugoga gdje su bile Isusove noge. Anđeli je upitaše zašto plače, a ona im odgovori: "Uzeše moga Gospoda i ne znam kamo ga položiše. Rekavši to, obazre se i vidje Isusa, ali ga prepozna tek kada je pozva Marijo". Otišla je i o svemu obavijestila Kristove učenike, ali joj oni ne povjerovaše.

---

5 U iločkom kraju u starini je postojao običaj da su tri žene u tišini odlazile na Veliki četvrtak do tri križa. Nisu razgovarale među sobom niti sa slučajnim prolaznicima, već su u sebi molile krunicu ili neke druge molitve. Kod trećeg križa pred crkvom u tišini bi se razilazile svojim kućama. Vjerojatno je taj običaj spomen na tri Marije koje su pratile Isusa od početka Muke do ukopa. Za ove žene reklo bi se da idu "tražiti Isusa". Marijana Bošnjak zapisala je 2009. godine u Iloku. Kazala joj je Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u Ulici Matije Gupca u Iloku. Rkp. FF, Mostar 2009.

6 Vidi: Bartol Kašić, *Život Svete Marije Mandaljene,* u: Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća, priredio Jakša Ravlić, PSHK, knjiga 11, Zora i Matica hrvatska Zagreb, 1972., str. 206-212.

2.2. *Javljanje dvojici učenika na putu u Emaus*

Potom se Isus javio učenicima Kleofi i, prema predaji svetom Luki,[7] koji su iz Jeruzalema išli u Emaus, selo udaljeno dvanaestak kilometara. Dok su učenici razgovarali, pristupio im je Isus, ali ga nisu prepoznali. Isus ih je upitao o čemu tako žalosno razgovaraju. Oni se snuždeni zaustave, a Kleofa ga začuđeno upita: zar je on jedini stranac koji ne zna što se dogodilo u Jeruzalemu. Isus ih upita: "Što to?" Odgovore mu: "Pa ono s Isusom Nazarećaninom kojega osudiše i razapeše." (25) A on će im: "O bezumni i srca spora, vjerujte što god su proroci navijestili! (26) Nije li trebalo da Krist sve to pretrpi te uđe u svoju slavu?"

Tada im, od Mojsija i svih proroka, protumači što u svim Pismima ima o njemu. Kad se približiše selu, učenici navaljivahu da ostane s njima. Kad bijahu za stolom, uze kruh, izreče blagoslov, razlomi te im davaše. Učenici tek tada prepoznaše Isusa, a on im iščeznu s očiju. (32) Tada rekoše jedan drugome: "Nije li gorjelo srce u nama dok nam je putem govorio, dok nam je otkrivao Pisma?" (33) U isti se čas digoše i vratiše u Jeruzalem. Nađoše okupljenu jedanaestoricu i one koji bijahu s njima. (34) Oni im rekoše: "Doista uskrsnu Gospodin i ukaza se Šimunu!" (35) Nato oni pripovjede ono s puta i kako ga prepoznaše u lomljenju kruha (Mk 16,12-13).

2.3. *Javljanje apostolima*

Dok dvojica učenika pripovijedaše apostolima o njihovom doživljaju na putu u Emaus i kako po lomljenju kruha prepoznaše Isusa, najednom se među njima pojavi Isus i pozdravi ih riječima "Mir vama! Ja sam! Ne bojte se!" Kad ga ugledaše, padoše na koljena pred njim, a neki ne povjerovaše. Tada im Isus reče: *(38) "Zašto se prepadoste? Zašto vam sumnje obuzimaju srce? (39) Pogledajte ruke moje i noge! Ta ja sam! Opipajte me i vidite jer duh tijela ni kostiju nema, kao što vidite da ja imam." (40) Rekavši to, pokaza im ruke i noge. (41) I dok oni od radosti još nisu vjerovali, nego se čudom čudili, on im reče: "Imate li ovdje što za jelo?" (42) Oni mu pruže komad pečene ribe. (43) On uzme i pred njima pojede. (44) Nato im reče: "To je ono što sam vam govorio dok sam još bio s vama: treba se ispuniti sve što je u Mojsijevu Zakonu, u Prorocima i Psalmima o meni napisano." (45) Tada im otvori pamet da razumiju Pisma (46) te*

7 Sveti Luka je taj događaj zapisao u svom Evanđelju. Vidi: Janko Oberški, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta,* Marjantisak, Split, 2005., str. 200-201.

im reče: "Ovako je pisano: 'Krist će trpjeti i treći dan ustati od mrtvih, (47) i u njegovo će se ime propovijedati obraćenje i otpuštenje grijeha po svim narodima počevši od Jeruzalema.' (48) Vi ste tomu svjedoci. (49) I evo, ja šaljem na vas Obećanje Oca svojega. Ostanite zato u gradu dok se ne obučete u Silu odozgor" (Mt 28,16-20; Mk 16,14-18; Iv 20,19-23; Dj 6,1-8).

Time je Isus Krist ustanovio sakrament pokore. Otac nebeski poslao je Isusa Krista kako bi čovječanstvu donio mir i pomirio grješne ljude s Bogom. Tu je vlast Krist prenio apostolima, koji su po primljenoj moći Svetoga Duha, u ime Božje ljudima opraštali grijehe. Apostoli su tu vlast prenijeli biskupima i svećenicima.[8]

Jedanaestorici se Isus javio i dok su blagovali za stolom, prekorivši njihovu nevjeru i okorjelost jer ne povjerovaše onima koji ga vidješe uskrsla od mrtvih. (15) I reče im: "Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju. (16) Tko uzvjeruje i pokrsti se, spasit će se, a tko ne uzvjeruje, osudit će se. (17) A ovi će znakovi pratiti one koji uzvjeruju: u ime će moje izganjati zloduhe, novim će jezicima zboriti, (18) zmije uzimati; i popiju li što smrtonosno, ne, neće im nauditi; na nemoćnike će ruke polagati, i bit će im dobro" (Mt 28,16-20; Lk 24,36-49; Iv 20,19. 23; Dj 1,6-8).

2.4. *Isus vrhovnu vlast predaje Petru*

Nakon doručka Isus je tri puta pitao Šimuna Petra: "Šimune Ivanov, ljubiš li me većma nego ovi?" Petar je sva tri puta potvrdno odgovorio. Isus mu nakon toga reče: "Pasi ovce moje! Zaista, zaista ti kažem, kad si bio mlađi, opasivao si se i hodio si kuda si htio; a kad ostariš, raširit ćeš svoje ruke i drugi će te opasivati i odvesti kamo ti nećeš."

Time je Isus vrhovnu vlast predao Petru i prorekao mu mučeničku smrt koja se dogodila između 64. i 69. godine kada je za Neronova progonstva naglavce razapet na križu.[9]

2.5. *Sveopće poslanje u Galileji*

Posebno je svečano Isusovo ukazanje bilo u Galileji pred jedanaestoricom apostola i pred pet stotina učenika. Isus pristupi apostolima i reče im: "Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji! (19)

[8] Vidi: Janko Oberški, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, Marjantisak, Split, 2005., str. 201.

[9] *Isto*, str. 203-204.

Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga (20) i učeći ih čuvati sve što sam vam zapovjedio!" "I evo, ja sam s vama u sve dane - do svršetka svijeta." (Mk 16,14-18; Lk 24,36-49; Iv 20,19-23; Dj 1,6-8).

Tim je riječima Isus apostolima predao trostruku vlast: učiteljsku – da naučavaju sve narode, svećeničku – da dijele sakrament krštenja i druge sakramente i upravnu – da naređuju što vjernici trebaju činiti za svoje spasenje. Isus je tom prigodom svečano naredio sakrament svetoga krštenja.[10]

3. Kristovo uzašašće

U Djelima apostolskim o Uzašašću piše:

(1) Prvu sam knjigu, Teofile, sastavio o svemu što je Isus činio i učio (2) do dana kad je uznesen pošto je dao upute apostolima koje je izabrao po Duhu Svetome. (3) Njima je poslije svoje muke mnogim dokazima pokazao da je živ, četrdeset im se dana ukazivao i govorio o kraljevstvu Božjem. (4) I dok je jednom s njima blagovao, zapovjedi im da ne napuštaju Jeruzalema, nego neka čekaju Obećanje Očevo "koje čuste od mene: (5) Ivan je krstio vodom, a vi ćete naskoro nakon ovih dana biti kršteni Duhom Svetim." (6) Na to ga sabrani upitaše: "Gospodine, hoćeš li u ovo vrijeme Izraelu opet uspostaviti kraljevstvo?" (7) On im odgovori: "Nije vaše znati vremena i zgode koje je Otac podredio svojoj vlasti. (8) Nego primit ćete snagu Duha Svetoga koji će sići na vas i bit ćete mi svjedoci u Jeruzalemu, po svoj Judeji i Samariji i sve do kraja zemlje." (9) Kada to reče, bi uzdignut njima naočigled i oblak ga ote njihovim očima. (10) I dok su netremice gledali kako on odlazi na nebo, gle, dva čovjeka stadoše kraj njih u bijeloj odjeći (11) i rekoše im: "Galilejci, što stojite i gledate u nebo? Ovaj Isus koji je od vas uznesen na nebo isto će tako doći kao što ste vidjeli da odlazi na nebo" (Mt 28,16-20; Mk 16,14-18; Lk 24,36-49).[11]

Svojim javljanjima i uzašašćem na nebo Isus Krist je učinio nova čudesa kojima je završio svoj boravak na zemlji i učvrstio vjeru svojih apostola i učenika, te oni *odoše i propovijedahu posvuda, a Gospodin surađivaše i utvrđivaše Riječ popratnim znakovima* (Lk 24,50-53; Dj 1,9-11).

---

10 *Isto*, str. 204.

11 Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 578-579.

Isus kao sin Božji kraljuje s Bogom Ocem. U slavi će se pojaviti na sudnji dan, silazeći na nebeskim oblacima na zemlju, gdje će suditi svim ljudima. Svojim je životom pokazao kako se stječe vječni život i nebeska slava.[12]

4. Križari i križarice

Spasovski ophodi u Slavoniji, Srijemu i Vojvodini nazivaju se *križari (križarice), križi.* U Slavoniji bi pastirice i pastiri uvečer uoči Spasova priredili križ od lakšega drveta, okitili bi ga cvijećem i vijencem od različitoga cvijeća ubranoga po livadama, brdima i dolinama. Išaran i okićen križ preko noći bi ostavili zaboden u plotu kako zbog noćne rose ne bi uvenulo cvijeće i zelen. Pokatkad bi križ bio urešen maramom i zrcalom. Straža bi noću čuvala križ.

Jutrom su se okupljale skupine *križara* i *križarica* koji su među sobom birali dvojicu za gazde i njima bi pridodali dvije gazdarice. Njihova je zadaća bila voditi računa da sve bude u najboljem redu. Glavne su osobe dječak ili djevojčica koji su nosili križ, a za njima su u koloni išli dvoje po dvoje i među njima dječak ili djevojčica koji su nosili košare ili lonce u koje su skupljali darove. Idući bi pjevali prigodne pjesme namijenjene domu i pojedinim ukućanima u njemu. Dom iz kojega su polazile skupine, bio je obvezan iza ophoda prirediti ručak, ponegdje i večeru, od onoga što su na dar dobili križari i križarice. Darove su činili brašno, mlijeko, sir, vrhnje, maslac, mast, vino, novac i sl., a dobivali su ih nakon otpjevanih pjesama u kući domaćina. Kad bi križari ušli u dvorište pjevali su pjesme koje su umnogome slične drugim čestitarskim pjesmama:

Mi dojdosmo ovdi,
prid gazdine dvore,
u njeg ima kažu:
i smoka i bilja
i sladkoga vina.
On je dobar gazda,
on će nama dati:
i smoka i bilja
i sladkoga vina.

Ili:

Svi križi Božji
podigoše se,
a mi idemo u vaše dvorove,
na pune stole.
Tko nas daruje,
Ti njega Bože![13]

[12] Vidi: Janko Oberški, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta,* Marjantisak, Split, 2005., str. 205.

[13] Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji,* Zagreb, 1846., str. 138.

Vraćajući se nakon obiđenoga sela križari su pjevali pjesme, među kojima su i sljedeće:

Mi idemo preko sela,
Mile, lale, hoj!
A oblaci preko neba,
Mile, lale, hoj!
A mi brže, oblak brže,
Mile, lale, hoj!
Cijelo selo obiđosmo,
Mile, lale, hoj!
I sva stada prebrojasmo,
Mile, lale, hoj! [14]

Kada bi prošli selo, pjevajući i vičući na vukove, išli bi na pašnjake gdje je cijelu godinu stado paslo. (Galama i vika imaju apotropejski karakter.)[15] Poslije toga poškropili bi stado blagoslovljenom vodom, klekli, pozdravili Gospu i opet se u koloni uputili u brda, gdje bi isti prizor ponovili dok ne bi došli u otvorenu kuću. Domaćin bi ih odmah morao počastiti.

Kada poljem ili brdom s križem idu ponovno pjevaju pjesme, a neke od njih imaju dodolski[16] karakter, kao, primjerice, sljedeća:

Molimo se višnjem Bogu,
vojno le, dodo le!
Da popuhne vihar vitar,
vojno le, dodo le!
Da udari tiha kiša,
vojno le, dodo le!
Da porosi naša brda (polja),
vojno le, dodo le!
I travicu litinicu,
vojno le, dodo le!
Da nam marva paše ima,
vojno le, dodo le!

ili:

Molimo se Višnjem Bogu,
lale mile, dodo le!
Da podrane višti lovci.
lale mile, dodo le!
Da pobiju divju zvirad,
lale mile, dodo le!
Da slobodno marva pase,
lale mile, dodo le![17]

14 *Isto*, str. 139.

15 Apotropejski ophodi, obredi i pjesme imaju za cilj: odvraćanje demonskih sila od ljudi, domova; stoke, štala; doprinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodnosti polja, livada, njiva, vrtova; liječenje bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske značajke, a neki su kristijanizirani. Vidi: Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et slavica Iadertina, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007., str. 369-390.

16 Dodolski ophodi i basme koje su ih pratile svoje podrijetlo baštine iz prastarih mnogobožačkih vremena. Izvodile su ih djevojke prekrivene zelenilom, u vrijeme proljetnih i ljetnih suša. Po pripjevu pjesama koje su izvodile djevojke se nazivaju *dodole*. Vidi: Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

17 Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji,* Zagreb, 1846., str. 141.

Kada bi križari došli na željeno mjesto, nastala bi velika žurba. Neki bi pekli odojke, neki janjce pripravljene za tu svečanost. Oko dva sata popodne gazda bi zavikao da je vrijeme za užinu. Kod te časti predsjednikom bi bio *poljar* koji bi čuvao livade i zadavao strah pastirima da bolje čuvaju svoja stada i stoku. U Posavini bi neki pastiri imali torbu, bič i sjekiricu, a pred sobom platno u koje se zamotavala užina (*užinarka*) koju bi sutradan nosili idući sa stokom na pašu. Za vrijeme užine gazda poljaru recitira šaljivu zdravicu:

Bog živio našega poljara: da mu Bog dade, da niz rudo vozi, po trnju hodi, u luli da sjedi, kroz kamiš noge da pruži.

Ili:

Bog mu dao, kad bude u najvećoj potrebi, od raka dva kraka, od komara rebara, u rešetu rakije, da se junak napije.

Potom bi uslijedile zdravice, dok ne bi započelo kolo. Uvečer bi došle i djevojke na poziv pastira. U neko bi doba noći umorni večerali. Križ bi katkad ostavili u šumi ili bi ga donijeli kući, a sutradan bi ga nosili na pašnjak i privezali ga na vrh stabla ispod kojega bi danju stoka plandovala. Pokatkad bi križ dali poljaru kako ne bi bio strog prema pastirima.[18]

U slavonskim i srijemskim mjestima križari su sa gajdama, išli od kuće do kuće, pjevajući pjesme koledarke[19] i pjesme o Ljelji.[20]

---

18 *Isto*, str. 136-145.

19 Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. U usmenom su diskursu i nazivi: *kolenda, kolendra* (u Splitu i okolici), *koledva* (u Dubrovniku i okolici, Belom na otoku Cresu), a izvođači se nazivaju *koledaši, kolendaši, kolendraši, koledvaši;* te *kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *kolеđani* (kod Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se zove *koleđanje*!); *junaki* i *ditići* kod gradišćanskih Hrvata. Nazivaju se i *koledvači,* te *koleđani, kolijani.* U Jelsi na Hvaru ophod se naziva *koleđanje, kolendanje, kolejanje.* U Istri, Hrvatskom primorju pa i Lici nazivaju se i *fiole* (prema pripjevu "fiole"). Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; pjevanje (kolendanje) mladića djevojci pod *ponistrom*; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božični kruh, božično darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva. Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. Kod gradišćanskih Hrvata koledati znači prositi (tražiti darove). Vidi: Marko Dragić, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji,* Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 21-43.

20 U slavenskoj je mitologiji Ladin sin Ljeljo - bog ljubavi. Pilar navodi, a Slobodan Zečević ga citira, da su dalmatinski renesansni pisci uvijek navodili božanstvo Lelja kao sinonim za Amora ili Kupidona. Prisutnost Ljelja u južnoslavenskoj mitologiji Pilar afirmira i višebrojnim nazivima planina *Ljeljen* u Bosni i Hercegovini, te *Ljeljen-brdo* na razmeđu Dalmacije i Hercegovine, *Ljeljen Glavica*

Običaj je bio da muškarci idu u križare, rjeđe žene i djevojke. Oni su od kuće do kuće nosili križ nakićen vijencem od raznovrsnoga cvijeća i svilenim vrpcama. Križari su pjevali pjesme kojima svakom domu žele plodne livade, polja, gore, i puno zdrave marve, puno zdravlja, sloge i veselja, te su za uzvrat dobivali smokve, i drugo voće, pite, novce. Po završetku ophoda vraćaju se kući i do nekih doba noći časte se, vesele i plešu kola.[21]

Po nekim poljičkim selima župani bratovština (*gaštalci*) išli su od susjeda do susjeda, govoreći *Darujte nam Spasitelja* i za to dobivali napojnice.[22]

U Varošu, od Uskrsa do Križeva (Spasova), pred kućama su se skupljala djeca (a i djevojke), pjevali su i plesali kolo; i učili se *kako će ići za križi.* Često se događalo da dođu i velike cure u to dječje kolo, pa se pjevalo do kasno doba noći. Na *Križevo* se išlo za križem i bilo bi dječje kolo, a posebno ili skupa s njihovim bude i drugo veliko kolo.[23]

***

Slični su se običaji održavali i u Slovačkoj.[24] Srbi su također izvodili sličan ophod nazivan *krstonoše, krstari.* U nekim krajevima samo su izrađivali i kitili križeve, te ih stavljali na kuće ili drveta. [25]

5. Slavlje slavonske i srijemske mladeži

Slavonska mladež Uzašašće je slavila izvan sela, na meraji,[26] podižući visoko drvo nakićeno cvijećem i vrpcama, oko koga su

u Konavlima, *Lelija Planina* u Hercegovini, *Ljeljen* – vrh planine Visočice kod Konjica itd. Vidi: Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

21 *Slike iz domaćega života slavonskoga naroda i iz prirode*, s dodatkom: *Slavonske pučke sigre*, od Mijata Stojanovića zemunskog k. c. nadučitelja, člana gospodarskog druživa i poslužujućega člana druživa za povjestnicu i starine Jugoslavenah. U Zemunu Tiskarnicom Ignjata Karla Soprosa, 1858., str. 53.

22 Frano Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 453.

23 Luka Lukić, Varoš. Narodni život i običaji, u: *Zbornik za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti,* knj. XXV., sv. 2., Zagreb, 1924., str. 297.

24 Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji,* Zagreb, 1846., str. 143.-144.

25 Vidi: Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja,* III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 67.

26 Meraja – (*tur. mer'a*) – ugodan, suncem obasjan kraj, općinska zemlja, javni pašnjak. Klaić, 870.

plesali kolo i veselili se. Na svakom ulazu doma, na stanu i gdje god je ulaz za ljude ili ulaz za stoku, ljudi bi od ljeskovih šiba zatakli napravljene križeve u znak pobjede križa nad zlom, i da je po križu pobijeđena smrt, te da je ustavši iz groba, Spasitelj putem križa slavno uzašao na nebo i ušao u Slavu vječnu.[27]

6. Post i zavjet

Običaj je bio da svako selo u Slavoniji osim u samom selu ima i izvan sela drveni križ; ili malu kapelicu s raspelom i slikom Bogorodice ili s kipom, slikom nekog drugog sveca. U dane kao što je Spasovo kojemu prethode post i molitva pobožni puk cvijećem nakiti raspelo ili kapelu, a pred kipom ili slikom upale svijeće voštanice ili uljanice. Tim sakralnim predmetima narod je hodočastio u procesiji ili pojedinačno. Poglavito su dolazile starice, moleći i nekoliko dana posteći, tako da samo jedanput na dan jedu, i *uzdržaju se od istog bijelog smoka: jajah, mlieka, sira* itd.[28]

7. Križarske pjesme

Malobrojne su križarske pjesme sačuvane do naših dana. Luka Ilić Oriovčanin navodi ih osam.[29] Milovan Gavazzi navodi sedam pjesama od kojih su tri preuzete od Oriovčanina.[30] Krešimir Mlač navodi pet križarskih pjesama od kojih je jedna preuzeta od Oriovčanina, a četiri sljedeće su iz okolice Slavonskoga Broda:[31]

Svi križi, Bože, na pune stole!
Tko nas daruje zlatnim dukatom,
ti njega, Bože, zdravljem, veseljem!
U domu zdravlja, u brdu vina,
u brdu vina, u polju žita,

---

27 *Slike iz domaćega života slavonskoga naroda i iz prirode*, s dodatkom: *Slavonske pučke sigre*, od Mijata Stojanovića zemunskog k. c. nadučitelja, člana gospodarskog druživa i poslužujućega člana druživa za povjestnicu i starine Jugoslavenah. U Zemunu Tiskarnicom Ignjata Karla Soprosa, 1858., str. 53.

28 *Isto*, str. 53.

29 Vidi: Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846., str. 138-142.

30 Vidi: Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 64-67.

31 Vidi: Krešimir Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, MH, Zagreb, 1972., str. 140-141.

na svakom klasu po kilu žita,
na suražice i po dvi kile;
na svakom trsu po kabal vina,
na povalnice i po dva kabla![32]

Pjesma je ispjevana lirskim desetercem, a ima karakter blagoslova[33] i zdravice.[34] Ritmičnost pjesme pojačavaju gradacije od 5. do 9. stiha; epiteti: *pune stole, zlatnim dukatom,* kao i anafore u četiri zadnja stiha.

U toj su pjesmi glavni motivi: molitve Bogu za zdravlje i veselje, te dobar urod, *u brdu vina, u polju žita.* Zrnje žita je euharistijski simbol Kristove ljudske naravi. To je tumačenje prema Ivanovu evanđelju (12,24): *Zaista, zaista, kažem vam, ako pšenično zrno ne padne u zemlju i ne umre, ostaje samo. Ako li umre, rodi veliki rod.* Klasovi pšenice složeni s grozdovima označuju kruh i vino u pričesti.[35]

Vinova loza najživlji je biblijski simbol, a predstavlja odnos Boga i njegova naroda. Loza se najčešće spominje u svezi s vinogradom, koji je zaštićen i gdje Božja djeca (loza) napreduju i gdje ih Bog (vinogradar) prati svojom nježnom brigom.[36] *Vinograd Jahve nad Vojskama dom je Izraelov* (...) Vinova loza je slika Crkve i simbol Krista, a značenje je dobila iz Njegovih riječi: (15) "Ja sam istinski trs, a Otac moj - vinogradar. (...) (5) Ja sam trs, vi loze. Tko ostaje u meni i ja u njemu, taj donosi mnogo roda. Uistinu, bez mene ne možete učiniti ništa. (...) (8) Ovim se proslavlja Otac moj: da donosite mnogo roda i da budete moji učenici. (...) (12) Ovo je moja zapovijed: ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio!

32 *Isto*, str. 140.

33 Blagoslov je usmeno-retorički oblik vjerske provenijencije. Njime se izriču želje Bogu da blagoslovi: obitelj; sve ljude; sve moje neprijatelje; moje roditelje; sve siromašne; patnike, bolesnike i beskućnike; hranu i piće; rodbinu i domovinu itd.

34 Zdravica je po svom postanku veoma stara. Govori se najčešće u svadbama. Česte su zdravice i u raznim drugim veselim prigodama, kao što su: imendani, rođendani, krstitke, svete pričesti, svete krizme, godišnjice brakova, uspješan završetak poslova itd. Zdravice se izgovaraju veselim i svečanim ritmom. Po formi su zdravice češće minijaturne (četiri-pet stihova). Međutim, neke zdravice imaju razrađenu fabulu. One se upućuju domaćinu (gazdi), slavljeniku ili nazočnima. Zdravicama se izriče želja za zdravljem, blagoslovom, srećom, blagostanjem itd. Ovisno o prigodi u kojoj se izvode zdravice imaju elemente: blagoslova, šale, drugih usmeno-retoričkih oblika i usmene lirike.

35 Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* i *Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 594.

36 *Isto*, str. 585.

(13) Veće ljubavi nitko nema od ove: da tko život svoj položi za svoje prijatelje. (...) (16) Ne izabraste vi mene, nego ja izabrah vas i postavih vas da idete i rod donosite i rod vaš da ostane te vam Otac dadne što ga god zaištete u moje ime. (17) Ovo vam zapovijedam: da ljubite jedni druge." (Iv 15, 1. 5. 8. 12. 13. 16. 17.).

U sljedećoj pjesmi vinograd se spominje već u prvom stihu:

Cvala ružica kraj vinograda,
neokopana, neovezana,
pod njom Marija Boga rodila,
zaziva Anu, Anu dadilju:
"Hoder mi, Ano, poljuljaj Boga,
dat ću ti ješta, svilenu maramu,
svilom vezenu, zlatom punjenu." [37]

U navedenoj je pjesmi u prvom stihu deminutiv od imenice ruža. Ružica je neokopana i neovezana cvala, a *pod njom Marija Boga rodila.* Pored navedenih epiteta tu su i sljedeći: *svilenu maramu, svilom vezenu, zlatom punjenu.*

Kod drevnih Rimljana ruža je simbolizirala: pobjedu, ponos i slavodobitnu ljubav. U kršćanstvu crvena ruža simbolizira mučeništvo, a bijela ćudorednost. Prema svetom Ambroziju ruža je najprije rasla u raju bez trnja. Tek nakon pada prvih ljudi, ruža je dobila trnje, koje čovjeka sjeća na grijehe koje je počinio. Miomiris ruža podsjeća čovjeka na rajsku ljepotu. [38]

U hrvatskoj usmenoj književnosti čest je motiv bratca i sestrice:

Grome ne gromi, gore ne lomi,
u toj je gori moj bratac Miko,
oblake svio, da kiša pada,
da trava raste, da paun pase,
da perje gubi, da Mara bere,
na svilu niže i pod vrat veže. [39]

U kršćanskoj umjetnosti paun simbolizira besmrtnost, jer po pučkom vjerovanju paunovo meso ne trune. U tome smislu on se pojavljuje u prizorima rođenja Kristova. *Stotinu očiju* na paunovom

---

37 Krešimir Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, MH, Zagreb, 1972., str. 141.

38 Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 516.

39 Krešimir Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, MH, Zagreb, 1972., str. 140.

repu predstavlja Crkvu *svevidjelicu.* Paunovo pero simbol je svete Barbare[40] i u svezi je s njezinim rodnim gradom Heliopolom.[41]

Sirotica je, također, čest motiv u hrvatskoj usmenoj lirici. Taj motiv nalazi se i u mnogim mitskim pjesmama o vilama koje su, po narodnome pripovijedanju, pomagale siroticama da priprave ruho za udaju i sl.

Kata sjerota ne ima rušca,
ne ima rušca ni miloga braca.
Našla bi rušca u dobre druge,
ne može braca za kim bi pošla. [42]

Emotivnost ovoga katrena pojačavaju deminutivi: *rušca* (u prva tri stiha) i *braca* u zadnjem stihu.

U nekim križarskim pjesmama nalaze se sličnosti s drugim ophodnim pjesmama, primjerice: jurjaškim,[43] filipovskim,[44]

---

40 Barbara je rođena u 3. st. u Heliopolisu u Egiptu, ili u Nikoziji u Maloj Aziji. Odgojena je kod svoga oca, bogatoga poganina koji je silno volio i bojao se da će je netko oženiti i odvesti od njega. Zbog toga je za nju sagradio i bogato opremio kulu, gdje su čuvari motrili da joj se tko ne približi. Kada je Barbara saznala za kršćanstvo, pozvala je vjerskoga učitelja prerušenog u liječnika. Zavoljela je i prihvatila kršćanstvo. Za vrijeme očeve odsutnosti Barbara je radnicima zapovjedila da na kuli probiju i treći prozor. Kad se otac vratio ona mu je pripovijedala da duša prima svjetlo kroz tri prozora: Oca, Sina i Duha Svetoga. Zbog njezina kršćanstva otac se razjario i predao je vlastima koje je pak staviše na muke. Na njegov zahtjev vlasti su mu predale kćerku i on joj je odrubio glavu. Za povratka kući pogodila ga je munja. Zbog toga je sv. Barbara zaštitnica vojnika, topništva, ljevača topova i vatrogasaca, a zaziva se u pogibelji od nesretnoga slučaja i iznenadne smrti. Vidi: Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., br. 3, str. 414-440.

41 Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 453.

42 Krešimir Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, MH, Zagreb, 1972., str. 140-141.

43 U okolici Karlovca, primjerice, na Dan sv. Jure seoski su mladići pjevali po selu i gradu. Jedan je mladić visoko nosio mladu zelenu brezu okićenu rupcem i šarenim papirima, dvojica su nosila kite brezovog granja, a *Zeleni Jure* bio je u košu ispletenom od prolistale vrbe, bukve i dr., dok je preko njega bilo poslagano brezovo *kitje*. Zeleni Jura je u jednoj ruci držao "veliku trnavku od šipka", a u drugoj ruci drveni mač. Skupina je mladića selom pratila *Zelenog Jurja.* Ponekad su Zelenoga Juru pratili tamburaši i s njim ulazili u dvorišta. Mladići koji su sudjelovali u jurjevskim ophodima zvali su se *jurjaši, jurjevčani đurđari, Đure,* a djevojke koje su bile sudionicama u tim ophodima nazivane su *jurjašicama.* Vidi: Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et slavica Iadertina, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007., str. 369-390.

44 Vidi: Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja,* III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 66.

ladarskim,[45] kraljičkim,[46] ivanjskim,[47] koledarskim i zvjezdarskim (betlemaškim).[48]

Ponekad Spasovo bude istoga dana kada i blagdan svetih Filipa i Jakova (3. svibnja) i tada se zajedno slave.[49]

---

45 Tragovi Lade opažaju se u mnogim slavenskim obrednim pjesmama. Po ruskoj i poljskoj tradiciji Lada je bila božica proljeća, mladosti, ljepote i plodnosti. Djevojke se po pripjevu u pjesmama *"oj Lado, oj"* zovu *ladarice, lade*. Prema narodnim pričama *ladarice* hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja. Te su priče u suglasju s izrečenim drevnim obredima lada u Rusiji, Poljskoj i Litvi. Temeljem relevantne literature i motiva u pjesmama koje su zapisane kao i onima koje informanti na terenu i danas kazuju, može se ustvrditi da su se u Slavoniji i Hrvatskom zagorju ladarske pjesme izvodile na blagdane sv. Jure, sv. Filipa i Jakova, Duhova, sv. Ivana (24. lipnja) te za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana. Dakle, vremenski su gotovo istovjetno izvođeni ladarski obredi u Hrvatskoj kao u Rusiji, Poljskoj i Litvi. Vidi: Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu,* Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

46 Kraljičke pjesme izvodile su djevojke o Duhovima (Dovima). Na taj je dan Isus Krist svojim učenicima podario Duha Svetoga i tako im dao moć govora na više jezika kako bi mogli po svijetu propovijedati Kristovu vjeru. Duh Sveti je u središtu kršćanskoga postojanja. Prema Ivanovu evanđelju "Duh je onaj koji oživljuje, a tijelo ne koristi ništa" (Ivan, 6, 63). Po Duhu Uskrsloga Gospodina "vjernici postaju jedno tijelo, jedan Duh u Kristu". Vidi: Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

47 Krijesovalje (ladarice, ivančice) bile su djevojčice koje su, na blagdan Ivana Krstitelja (24. lipnja), u skupinama od četiri, a negdje od osam ovjenčane vijencima od cvijeća išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu. Vijence su po završetku ophoda djevojke bacale u tekuću vodu vjerujući da će se udati onamo kuda vijenac otplovi. Vidi: Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

48 Uoči Tri kralja i sutradan navečer, kao i na Božić đaci su nosili zvijezdu od papira s pet ili sedam krakova. U nju su stavljali jednu ili dvije svijeće i na dugoj motki je nosili. Do četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća bio je običaj u Slavoniji da i *tri istočna kralja idu.* Tri bi se mladića kao tri kralja obukli, jedan ili dva kao anđeli, jedan kao Bog, a jedan kao vrag, zatim jedan kao Eva i još jedan kao Adam. Odijela su im bila urešena i dragocjena. Idući kroz sela i varoši, pjevali su pjesme. Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji,* Crkva u svijetu 2007., Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., br. 1, str. 96-117.

49 Uz taj blagdan vezuju se ophodi *filipovčica* koje zahvaljuju slavonskoj šumi jer se svako proljeće ponovno zeleni i svojom ljepotom nadahnjuje. Vidi: Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu,* Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

8. Spasovske procesije

Procesija je vjerska povorka koja ide s jednoga na drugo mjesto ili se, obilazeći, vraća na polazno mjesto. U procesiji se uvijek nosi neka sakralna stvar ili znak. U kršćanstvu se procesije javljaju nakon što su kršćani dobili slobodu u 4. st., kada su se u Rimu svakodnevno u drugoj crkvi sakupljali vjernici i potom kretali prema crkvi u kojoj će se održati euharistijska liturgija. U 11. i 12. st. procesije su se održavale u deambulatoriju,[50] posebnom dijelu crkve. U srednjovjekovlju su posebno bile razvijene procesije s relikvijama kršćanskih mučenica i mučenika. U 16. st. najčešće su bile euharistijske procesije s hostijom u pokaznici.[51] Na čelu procesije je križ, slijede djeca, pa muškarci, zatim svećenici, niži po časti, iza njih viši, te najčasniji koji nose sakralni predmet. Na kraju povorke su žene.[52]

U splitskom i kaštelanskom kraju procesije su se nazivale *rogacijuni* (*rogacjuni*),[53] u bokokotorskom kraju rogazioni,[54] a u poljičkome *procesijuni.*[55]

---

50 Deambulatorij – ophodni prolaz koji kruži oko svetišta ili apside. Katkad je s perifernim vijencem kapela. Redovit je u sakralnoj romaničkoj i gotičkoj arhitekturi. Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* i *Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 199.

51 Pokaznica (ostenzorij, monstranca) izvorno je označavala svaku posudu u kojoj se izlažu svete moći. Poslije je taj naziv ograničen na prozirnu spremnicu u kojoj se izlaže posvećena hostija. Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 464-465.

52 Usp. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* (ur.), Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 487-488.

53 Rogacijun - procesija s molitvama za polje.

54 Naziv rogazioni dolazi od talijanske riječi koja znači blagoslov mora, šuma i polja. *Na Sv. Vicenac smo odili na rogazione. Kad su rogazioni bili na Muo ćahu blagosivljat mreže i more. Kad bi pasavala procesija sa lancanom od crkvene bandijere doticali su mreže a križ su stavljali u tri krat u more a kampane su zvonile. U Tivtu, Mrčevcu, Bogdašićima i Kavču vezivali su arkulić o pas i blagosivljenom vodicom bi posipali intradu i sve oko kuće. Intrada bi bila sva ta polja odnosno vrtovi koji su zasađeni maslinama, pamidorom, krastavcima. Blagosivljali bi i šumu i to svi seljani koji bi išli sa arkulićem a arkulić je jedna posuda od terakote u koju bi punili svetu vodu i blagosivljali intradu.* Iva Brguljan zapisala je u Kotoru 2006. godine od Sonje rođ. Brguljan Nikolić. Rkp. FF Mostar, 2006., D.

55 Frano Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 453.

Od 1945. do 1952. godine vlasti su zahtijevale odobrenja za održavanje procesija, često ih odbijajući ili sa zakašnjenjem dajući odobrenja. Od 1952. godine sve su procesije izvan crkvenoga prostora zabranjene.

8.1. *Blagoslov polja na Murteru*

Na Murteru se blagoslov polja obavlja dva puta godišnje: na blagdan Velikog križa (Spasovo) i prvoga petka u ožujku. Do odgode bi došlo samo ako bi bilo nevrijeme. U takvim slučajevima, blagoslov bi se obavio prvoga idućega petka, za lijepoga vremena. Nekoć se svaki petak u mjesecu ožujku poštivao kao mali blagdan, pa bi tim danima narod obavljao svoje redovite poslove, ali se nisu obavljali teški poslovi kao što je kopanje zemlje.

Procesija bi krenula nakon mise ispod vrta put Raduča i onda put Slanice. Na čelu procesije bio bi križ, a iza njega su išli muškarci, zatim pjevači, pa svećenik, a iza njega ostali svijet. Obred blagoslova polja na Modravanu počeo bi isto tako u crkvi sa svetom misom, poslije koje bi narod krenuo na Hraminu. Vlasnici brodova bi ih već čekali. Nakon što bi se svi ukrcali, brod s križem i pjevačima išao bi prvi, a svi ostali brodovi za njima u uvalu Luka. Za to vrijeme svijet bi na brodovima molio krunicu, pjevao vjerske pjesme i veselio se.[56]

8.2. *Velika poljička procesija za zdravlje polja*

Poljičani Spasovo nazivaju *Križi* ili *Spasovdan*. U poljičkom kraju na taj dan su velike procesije za zdravlje polja. Narodna je izreka *Križi, koze striži.* U nekim poljičkim selima *gaštalci* ili župani bratovština nosili su križeve i barjake u procesijama.

Narodno je vjerovanje ako na taj dan padne kiša da je nesretna, jer dugo neće ponovno pasti, te da će opet morati biti procesije kako bi kiša pala.[57]

---

56 Ivona Tolić zapisala je 2008. godine na Murteru. Kazao joj je Vitomir Mudronja, Murter (rođ. 1927.). Rkp. FF, Split. 2008., E.

57 Frano Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 453.

8.3. *Sućurski rogacijuni*

U Sućurcu bi se tri dana *užežin*[58] blagdana Križi, ranom zorom održavao blagoslov poja, rogacijuni. Krenulo bi se u pet ujutro. Prvi blagoslov bio je, otprilike, na sjeverozapadnom kantunu današnjega Jadranova igrališta.[59] Tu[60] bi sustigli i oni što bi malo kasnili, pa iako bi se *bokun*[61] *mrmočalo*[62] na njih, krenuli bi svi skupa put Vele meje. Cijelim putem pjevači bi pjevali litanije, a narod bi odgovarao: “Pomiluj nas” ili “Moli za nas”.

Kako je put bio dug, tako bi se u stanci litanija poveo poljodjelski razgovor. Gledalo se najviše u masline, onda je li vinograd nosi rod, pa bi se divili mladoj *verduri*: bižima, bobu, krumpirima, luku, kapuli itd. Vlasnici zemlje uz koje bi trebala proći procesija natjecali bi se prethodni dan tko će bolje okopat, potakjat,[63] sumporat i slično. Djeca su putem brala poljsko cvijeće, kojega nije falilo,[64] pa su dok bi se držao blagoslov okitili glavni križ koji je predvodio procesiju.[65]

8.4. *Splitski rogacijuni*

Rogacjuni su tri posna, molitvena dana prije Spasova. Obnašaju se procesije i blagoslov polja. Prvoga dana procesija bi krenula iz Svetoga Križa i, moleći se, stigla bi do crkve na Pojišanu. Ondje bi svećenik rekao nekoliko misa, a onda bi se odmorili koji sat, te bi istim putem krenuli natrag do crkve Svetoga Križa, a potom svojim kućama.

Za vrijeme odmora narod je doručkovao, a trgovci bi tih dana iskorištavali priliku za zaradu, te bi došli sa svojim stolovima da prodaju bombone, voće namazano medom, naranče, jabuke ili kolače. Oni koji su imali mogućnosti da se počaste, to bi i učinili.

U rogacjunima su stare žene nosile na glavi svakakvoga cvijeća pomiješanog s ljekovitim travama, pa je procesija mirisala

---

[58] Užežin – prije, uoči.

[59] Jadranovo igralište i Vela meja - dijelovi Kaštel Sućurca.

[60] Sućurani kažu *tot.*

[61] Bokun (tal. boccone) – komad, zalogaj, malo. Bratoljub Klaić, str. 185.

[62] Mrmočat – mrmljati.

[63] Takja - drvo uz koje se veže loza.

[64] Falit - nedostajati.

[65] Ivana Barić zapisala je u Kaštel Sućurcu, 2008. godine. Kazala joj je Dragomila Sokol. Rkp. FF, Split, 2008, S.

po kadulji i ružmarinu, a moralo je to isto cvijeće trajati sva tri jutra u rogacjunima.

Drugi dan, umjesto na Pojišan, išlo bi se na Poljud, a treći dan na Sustipan te bi time završili rogacjuni.[66]

9. Prosni dani u subotičkoj biskupiji

Za vrijeme Prosnih dana, ponedjeljkom, utorkom i srijedom uoči Uzašašća Hrvati katolici u Subotičkoj biskupiji od Boga mole za svu ljetinu: za žito, ječam, sijeno i za svu drugu ljudsku i stočnu hranu. Nekoć se misa služila u šest sati ujutro, a potom bi išla procesija s Križom i barjacima pod Raspeća u selu. Prvi dan išla je procesija pod Brdo, pod Raspeće na Medanu; drugi dan pod Raspeće kod Svetoga Ivana, na kraj drugoga sokaka; treći dan se išlo pod Kozonjino raspeće ispred Kalvarije. Cijeloga puta molila se litanija Svima Svetima. Ta litanija molila se triput kroz godinu: na Svisvete, svršetak Stare godine i na Prosne dane. Kad se dođe pod Raspeće, župnik sveti i kadi tamjanom. Tko je htio, klečeći je obilazio oko raspeća.

Poslije mise radili su se gotovo svi poslovi,[67] jedino žene nisu voljele prati jer se vjerovalo da će se poderati odjeća koja se pere na taj blagdan.[68]

10. Pastirske svečanosti

Spasovo je pastirska svečanost i odvijala se bez obzira na ophod križara. Pastiri su na taj blagdan od svojih gazdarica dobivali obilje sira, jaja, mesa, pića i drugih namirnica. Tim darovima pastiri su u polju priređivali gozbu. Na Krku je blagdan Sensa, a karakterizirale su ga utrke mladića. Pobjednici su dobivali cijelu hrpu sireva. U nekim su krajevima, primjerice na Krku i u Slavoniji, pastiri šarali prutove izrezivanjem kore, pa i bojenjem. U Slavoniji je svakoj kravi

66 Aniti Zagorac 2008. godine kazao je u Splitu spomenuti Špiro Jelaska. Rkp. FF, Split, 2008., Z.

67 U Mačvi, od Velikoga četvrtka do Spasovdana, u sve četvrtke nitko nije smjeo orati, kopati, tkati, prati, tjerati kola. Slobodan Zečević, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru.* Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica, str. 125-128.

68 Ruža Silađev, *Prosni dani,* Zvonik, katolički list, br. 151, (datum nije naveden) u: http://www.zvonik.rs/arhiva/151/okonas.html (3. siječnja 2009.).

bio namijenjen po jedan takav štap koji je stajao zataknut na kapiji. Tim štapovima udarane su krave kad pođu na pašu. [69]

U Slavoniji su pastiri izlazili na zajedničke pašnjake. Posebna je čast pripadala onome tko je prvi izišao na pasište i na njemu ostao posljednji. Taj se pastir cijelu godinu zvao *loncogreb.* [70]

U Kreševu u Bosni i Hercegovini, nekoć se na Spasovo običavalo stadu narezivati uši – stavljati zareze na uši kako bi se raspoznavale ovce i koze. To se činilo kada su domaćini imali po stotine ovaca i koza. Svaki je domaćin imao svoj znak pa otuda izreka *Pozna ga po uvu.* Taj dan pastirima se pripravlja svečanija užina, a za vrijeme užine u šumi pastiri se polijevaju mlijekom. U tom je kraju Spasovo čobanski[71] blagdan i *čobanija* se pogađa od Spasova do Lučin dana.[72]

U trogirskom kraju na Spasovo, pastirima su se darivali sir i vino. Pastiri su vinom polijevali vunu ovaca, da bi ovce bolje napredovale.[73]

Na Dubravama kraj Stoca nekoć je bio običaj da se na Spasovdan kolje nešto živo, i na taj dan bi se janjci bilježili, uši bi im se zarezivale škarama kako tko hoće. Srbi su čvarovali,[74] ali su i neki Hrvati uz njih to prihvatili. Tko je imao puno ovaca, odredio bi jedan dan u tjednu kad se ne bi klale ovce niti bi se ispod njih đubre izbacivalo. To se radilo vjerujući da će se tako stada zaštititi od vukova ili bolesti. To je bio zavjet koji svoje podrijetlo baštini iz drevnih vremena kada su se prinosile žrtve.[75]

U Hodovu, u stolačkome kraju, za Spasovo bi se klalo bravče ili se samo narezivao ovcama biljeg[76] na ušima, kako bi se na taj dan pustila krv. Dijelovi ušiju koji su otkinuti morali su se prosuti na mravinjak ili u mlado žito. Na taj dan je još bio običaj da se mora zaklati nešto od stoke jer se vjerovalo da će tada godina

69 Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 68-69.

70 *Isto*, str. 68.

71 Čoban – pastir.

72 Augustin Kristić, *Crkveno-narodni običaji Kreševa* (posebno otisnut otisak iz "Dobrog pastira", god. VII, Sarajevo, 1956., str. 17.

73 Tereza Karabatić zapisala je 2008. godine u Vrsinama kod Trogira. Kazala joj je Kaja Ćarija (rođena 1928. god. u Seget Vranjici, živi u Trogiru), Rkp. FF, Split, 2008., E.

74 Čvarovati – čarati, bajati.

75 Mariji Brać ispričala je na Dubravama kod Stolca Cvija Brać (djev. Pazin) rođ. 1942., Rkp. FF, Mostar, 2007., D.

76 Biljeg – znak za raspoznavanje.

biti uspješna. U Ljucima je bio dernek.[77] Posjećivala se rodbina i prijatelji te se u popodnevnim satima išlo u Ljuca na Bunarić. [78]

10.1. *Kićenje stoke*

U vareškom je kraju, primjerice, bio običaj uoči Spasova da pastiri koji su gonili stoku na pašu u okolna brda u šumu, od prvoga proljetnog cvijeća naprave vjenčiće koje su stavljali na stoku; kravama i *volovim'* oko rogova, a ovcama oko vrata. Navečer bi tako nakićenu stoku dotjerali nazad u selo. Sutradan bi na Spasovo nosili u šumu dobar ručak, igrali se pastirskih igara i ručavali. Potom bi pomuzli krave, međusobno se polijevali mlijekom i molili se Bogu da tako bude i dogodine.[79]

11. Zavjetna misa

Vuk je u tradiciji Južnih Slavena i nekih drugih indoeuropskih naroda demonska životinja. U Hrvata su uz vuka vezani obredi: *vukarski, vučarski* i *vukovi.* Ti su običaji veoma stari, a u današnje vrijeme gotovo su iščeznuli. Do pedesetih godina 20. stoljeća izvodili su se u jesensko i zimsko doba kada su vukovi napadali i *blago* i ljude.

U kršćanskoj je tradiciji legenda o svetome Franji i vuku koji je činio mnoga zla u okolici Gubbija. Sveti Franjo je vuka nazvao *bratom vukom* i zauzeo se za njega kao Božje stvorenje koje ne zna bolje činiti te se angažirao da ga pripitomi.[80] Vitomir Belaj navodi da vukovi u hrvatskoj tradiciji pripadaju i svetome Juri jer ih on može usmjeravati.[81]

Polovicom dvadesetoga stoljeća u brdskim metkovskim krajevima narod se većinom bavio stočarstvom. U brdskom dijelu župe pojavili su se vukovi i pravili su mještanima velike štete. Ni

77 Dernek *tur.* – sajam, vašar, skup, sastanak, veselje.

78 Kristini Aleksić 2008. godine kazala je Nada Aleksić (djev. Palameta, rođena je 1950. godine u Prenju). Pohađala je nekoliko razreda osnovne škole. Sa svojom obitelji sada živi u Hodovu. Rkp. FF Mostar, 2007., D.

79 Katarina Pejčinović zapisala je u srpnju 2007. godine od Jelene Rodić i Kazimira Džoje. Rkp. FF, Mostar, 2007., D, str. 57.

80 *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* i *Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića,* uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 588.

81 Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu,* Golden Marketing, Zagreb, 1998., str. 190.

lovci, ni hajke na vukove nisu mnogo pomagali. Narodu dojadilo te se utekoše zagovoru sv. Ivana Krstitelja, svojega zaštitnika.

Tada su se mještani Dragovije[82] dogovorili sa svojim župnikom don Franom Begom kako će učiniti zavjet da uoči Spasova na Dragoviji bude zavjetna sveta misa s nakanom da Bog očuva njihova stada od vukova.

Kako su se dogovorili, tako su pred Spasovo i učinili. Misa je bila, ne samo tu godinu nego je od tada misa uoči Spasova na Dragoviji svake godine. Od tada vukovi više nisu klali ovce. Misa se služi i sada, kad ovaca gotovo i nema.[83]

Zaključak

Spasovski obredi, ophodi i običaji idu u onu kulturnu baštinu koja je nedostatno istražena i koju je prekrila koprena zaborava. Malobrojni su i podatci o negdašnjim raznovrsnim običajima kojima se slavilo Uzašašće Gospodinovo. Ta je crkveno-pučka kulturna baština ostala u sjećanjima rijetkih kazivača na terenu, a u nekim krajevima sačuvali su se samo blijedi odsjaji.

Usmena književnost i kulturna tradicija imaju najveće značenje u očuvanju vjerskoga i nacionalnoga identiteta. Opći je trend u svijetu čuvanje nematerijalne kulturne baštine (usmene predaje, običaja, obreda, tradicijskih obrta), koja je prema UNESCO-ovoj Konvenciji iz 2003. godine ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.

Mnogobrojne je usmeno-književne primjere kao i obrede, ophode i običaje prekrila koprena zaborava. Uzroci tomu su višestruki. Ponajviše su to devetstoljetne patnje, progoni i stradanja Hrvata. Tijekom svih tih surovih stoljeća nenarodne su vlasti htjele iskriviti ili zatrti narodno pamćenje. Međutim, naši su pređi dostojanstveno sačuvali golem broj duhovnoga tradicijskoga blaga, koje zorno svjedoči život naših praotaca i pramajki; i naš je odnos spram tradicije prije svega civilizacijski odnos s davno upokojenim nam predcima. Stoga je neophodno izvorno snimati našu tradicijsku baštinu. Pri tome ne smijemo vjerovati često uvriježenim pogrješnim mišljenjima kako su kazivači nepismeni i da žive u zaostalim krajevima. Naprotiv, velik je broj visoko-

---

82 Dragovija je brdo iznad Vida kod Metkovića.

83 Volarević, Željko, *Što je to Vučindan i zašto je tada misa na Dragoviji?*, List župe Gospe Snježne, br. 8, Vid, lipanj, 2004.

obrazovanih ljudi, sveučilišnih profesora, akademika, liječnika, svećenika, akademskih slikara i drugih intelektualaca koji pamte i pripovijedaju iznimno vrijedne primjere hrvatske duhovne baštine. Mnoge djevojke i mladići, također, izvrsni su kazivači hrvatske duhovnosti.

Hrvatska kulturna baština zorno svjedoči o dubokoj ukorijenjenosti Hrvata u zapadnoeuropsku civilizaciju. Ta se duhovnost milenijima prenosi hrvatskim jezikom i prava je riznica filološkoga, etnološkoga, antropološkoga, teološkoga, povijesnoga i drugoga blaga.

THE ASCENSION IN THEOLOGY AND CULTURAL HERITAGE OF THE CROATS

Summary

The Ascension is a Christian feast observed on the 40th day after Easter, always on Thursday, when Christ's Ascension into heaven is celebrated. By ascending into heaven Christ saved the mankind. That's why that feast is also called in Croatian language "Spasovo" meaning "Salvation Day". In Croatian cultural heritage the Ascension Day is characterized by the Ascension processions, with the so called bearers of the cross (križari/križarice) mentioned for the first time in Bakar at the beginning of the 17th century. The processions would start at the break of dawn with the purpose of consecrating the fields, taking place on Monday, Tuesday and Wednesday on the eve of the Ascension Day, and those days were called the Days of the Cross. The processions were forbidden in 1952 by the Communist authorities.

People also observe that day as a pastoral feast so that pastoral celebrations, rites and customs are common. Long before, the youth of Slavonia would celebrate that feast by singing, dancing and rejoicing.

Although the Ascension Day is a very important holiday in Croatia and although Croatia was rich in all kinds of customs and celebrations, these customs have not considerably attracted the ethnologists, anthropologists and philologists' attention. Therefore, in this work the author mostly uses the actual authentic field-records.

Key words: Jesus Christ, apostles, miracles, Ascension, folk rites, processions and customs, oral lyrical ritual songs.